

ристь і славу Запорожжя і всієї неньки-України» [Яворницький: 5]. Подорожуючи запорізькими степами, із завмиранням серця дивляться козаки на «той славний куток, який... низове козацтво зве «Палестиною, Раєм Божим на землі, що тече і медом і молоком...» [Яворницький: 14]. Рукою справжнього майстра пейзажів «намальована» чудова долина, де починались «вольности» козаків і буянням кольорів «текло» море квітів.

Автор не оминув згадати про єдність поколінь та величні подвиги предків. У цьому контексті органічно виписана зустріч вершників із старим дідом, який «літав колись-то по вільному і роздольному степу, мов той могутній степовий орел, покладаючи скрізь своїм лицарським мечем лютих ворогів...» [Яворницький: 24]. Рукопис уривається відвідуванням подорожніми у невеличкій каплиці – символу святої для козаків християнської віри.

Отже, історична проза Д. Яворницького сповнена любові до рідного краю, написана серцем та душею справжнього патріота. Фахова підготовка науковця, безперечно, допомагала йому достовірно відобразити колорит доби, особливості козацького життя, устрій Запорізької Січі. Співіснування в текстах Яворницького-письменника історичних та вигаданих героїв свідчить про вмиле поєднання автором історичної правди з творчою фантазією. У художніх творах він не відступає від народних уявлень, залучає в історичні тексти почуті з народу легенди та перекази.

Прозова спадщина Д. Яворницького глибоко закорінена в українську історію, у глибину століть. На прикладі життя відомих предків, яких письменник згадує в кожному історичному творі, Яворницький-історик намагається пробудити в майбутніх поколіннях національну гордість й патріотичні почуття, саме тому його історична проза так виразно спроектована на сучасне життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Белинский 1953 – Белинский В. Полное собрание сочинений. Т. 2. : Статьи и рецензии. Основания русской грамматики (1836–1838). – М., 1953. – С. 200.
Василенко 1995 – Василенко Н. Д. І. Яворницький – письменник // Абросимова С., Бекетова В., Стежар А. та інші. З минувшини Подніпров'я. – Д. : ВПОП «Дніпро», 1995. – С. 36–41.

- Василенко 2006 – Василенко Н. Стежками художньої прози Д. І. Яворницького. Передмова // Яворницький Д. За чужий гріх : Роман, повість, малюнки з життя / Передм. Н. Є. Василенко. – Дніпропетровськ : Січ, 2006. – С. 5–24.
ЕС 1999 – Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2 : Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко, А. І. Перкова та ін. ; Вступ. ст. С. В. Абросимова; Під заг. ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.
Рильський 1990 – Рильський М. Запорізький характерник. Передмова // Шаповал І. В пошуках скарбів : Оповідання про Д. І. Яворницького. Передм. М. Рильського. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – С. 5–8.
Руснак 1995 – Руснак І. Літературна творчість Д. І. Яворницького і розвиток української прози поч. ХХ століття : дис. на здобуття вченого ст. канд. філол. н. – К., 1995. – 177 с.
Эварницкий Д. Последние дни Запорожья. Відділ рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського АН України. Ф. І. Од. зб. 34009. – 35 с.
Яворницький Д. Давно це було. Відділ рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського АН України. Ф. І. Од. зб. 21932. – 21 с.
Яворницький Д. Одного разу набіг кошовий отаман... Відділ рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського АН України. Ф. І. Од. зб. 34009. – 35 с.
Яворницький 1988 – Яворницький Д. Доки б'ється серце // Україна. – 1988. – № 1. – С. 14–15.

Марія Опанасюк

МІФОПОЕТИКА ЯК ЧАСТИНА ПОЕТИКИ

Історично поетика – класична сфера літературознавства. Як наука поетика пройшла довгий шлях у своєму історичному розвитку. Але об'єднує всі її етапи розвитку спільне завдання – подати теорію поетичного мистецтва. Поетика (від грецького *poietike* – поетичне мистецтво) – це розділ теорії літератури, який вивчає систему засобів вираження у літературних творах [ЛСД 1997: 557]. Поетика розглядає коло проблем щодо художнього стилю та мови, законів розвитку літературних родів та жанрів, розвитку літератури як цілісної системи.

Міф став предметом спеціального наукового розгляду переважно в літературознавстві ХХ ст. Така увага до міфу й спричинила закономірний інтерес дослідників щодо особливостей його функціонування в літературі. У ХХІ ст. вийшла на ключові позиції у вітчизняному літературознавстві проблема

міфопоетичного письмового дискурсу. Причину цього вбачаємо в тому, що міфологічні мотиви відіграли велику роль у походженні літературних сюжетів, міфологічні теми, образи, персонажі використовуються і переосмислюються у літературі впродовж всієї її історії. Міфопоетика – це частина поетики, яка досліджує цілісну міфопоетичну модель світу, у якій міфосвідомість реалізується в системі символів та інших поетичних категорій. Тому мета статті проаналізувати сутність міфопоетики як частини поетики. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- вивчити літературу, у якій розкривається поняття міфопоетики;
- дослідити особливості розвитку міфопоетики у вітчизняній філологічній науці.

Узагальнено-теоретичним аспектом щодо питання міфопоетики в літературному процесі присвячено праці С. Аверинцева, М. Бахтіна, О. Веселовського, Я. Голосовкера, М. Еліаде, К. Леві-Строса, О. Лосева, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, В. Топорова, Б. Успенського, І. Франк-Каменецького, Дж. Фрезера, О. Фрейденберг, К.-Г. Юнга та ін. Міфопоетика стала предметом вивчення багатьох українських науковців – як материкових так і діаспори – В. Антофійчука, Г. Грабовича, Т. Гундорової, О. Забужко, Ю. Кузнецова, Т. Мейзерської, М. Моклиці, А. Нямцу, Я. Поліщука, О. Турган та ін. Проблема міфопоетичного активно опрацьовується на матеріалі дисертаційних досліджень (Н. Глінка, А. Гурдуз, О. Киченко, О. Коляда, Т. Саяліна, Л. Сінявіна, Л. Хавкіна, С. Шубович, О. Яремчук і т. д.).

Привертає увагу той факт, що лише з другої половини 1980-х вітчизняна література почала взаємодіяти із західною літературою, у якій протягом усього ХХ століття «міф», «міфопоетичне» є однією із центральних проблем літературознавства. Тракткування міфологічного різноманітне, оскільки не має одного підходу в поясненні поняття міфу. Хоча така розмаїтість пояснень міфологічного дає можливість широкого використання міфопоетики в літературі, мистецтві, культурі.

Велике значення для міфологічного літературознавства мали ідеї французького структуралізму, особливо концепції

К. Леві-Строса. Автор наголошує на важливості пояснення таємниць міфотворчості за допомогою логіки. Його передусім цікавить міф, його внутрішня структура та логіка.

Роль міфу в розвитку мистецтва проаналізував А. Лосев, особливу увагу приділивши античному символізму й міфології. Праці С. Аверинцева, присвячено дослідженню біблійних текстів. Міфопоетику російської літератури ХІХ–ХХ ст., зокрема, твори М. Гоголя, Ф. Достоєвського, О. Мандельштама були об'єктом аналізу в працях В. Топорова, де проаналізовано питання структури романів у зв'язку з архаїчними схемами міфологічного мислення, міфологічний взаємозв'язок речі й людини. У книзі «Миф. Ритуал. Символ. Образ» (1995 р) В. Топоров аналізує міфологічні схеми, їх походження та взаємозв'язок. Міфологічне за В. Топоровим постає як «творчий початок екстремічного напрямку, який протистоїть загрозі ентропічного хаосу».

Також одне з головних місць займають дослідження С. Мелетинського, які присвячено дослідженню фольклорних текстів, а також міфологічної прози початку століття. У роботі «Поетика міфу» Є. Мелетинський характеризує питання міфології починаючи з її архаїчних форм та до її проявів у формі міфологізму в літературі ХХ століття. Є. Мелетинський зауважив, що «поетика міфологізації являється орудиєм семантичної і композиційної організації тексту не тільки у таких типичних модерністів, як Джойс, но і у сохранившого верность реалистическим традициям Т. Манна, и у латиноамериканских или афроазиатских писателей, соединивших элементы модернистской поэтики мифологизирования» [Мелетинский 1976: 370].

І. Тронський, І. Франк-Каменецкий, О. Фрейденберг досліджували міф у зв'язку з питаннями семантики й поетики. О. Фрейденберг описала процес трансформації міфу в різноманітні поетичні сюжети й жанри античної літератури, зокрема, міфологізм давньогрецької та середньовічної літератури. Дослідниця виділяє міф як елемент поетики, простежує зв'язок фольклору, літератури з міфом.

Теорію міфопоетики розроблено й на матеріалі української літератури. А. Нямцу та В. Антофійчук досліджували трансформацію міфологічних образів в українській та світовій літературі. Т. Мейзерська, Г. Грабович, О. Забужко переосмислюють творчість Т. Шевченка з позицій міфокритики.

Досліджено міфопоетику Лесі Українки в монографіях В. Агеевої, Т. Гундорової, Я. Поліщука та С. Павличко. О. Турган розглядає міфопоетику, аналізуючи проблему синтезу античної, християнської та народно-національної міфології. Дослідниця аналізує форми та функції використання міфу в літературі на рівні традиційних сюжетів і образів.

Дефініцію міфопоетики можна віднайти не в кожному словнику чи в енциклопедії, проте часто вживається дефініція міфологізм. Власне, поняття міфологізації почав використовувати Є. Мелетинський і В. Топоров. Є. Мелетинський виділяє такі загальні риси міфологізму: а) прагнення до художнього синтезу різноманітних та різнонаправлених традицій; б) міфологічність у художній побудові, яка реалізується через переплетення повторів, паралелей та подібностей; в) зв'язок неоміфологізму з психологією підсвідомості [Мелетинский 1976: 61].

Переглянувши літературознавчі видання, у Літературознавчому словнику-довіднику (за ред. Р. Гром'яка) знаходимо, що міфологізм – спосіб поетичної реалізації міфу в творах оригінальної літератури [ЛСД 1997: 452]. У ширшому значенні поняття міфологізму розуміється як художній засіб, який полягає у: 1) безпосередньому запозиченні письменниками із міфології цілого міфу, ряду образів, мотивів і їх творче переосмислення відповідно до ідейно-естетичного спрямування нового літературного контексту [ЛСД 1997: 222]; використанні окремих композиційних та сюжетних ходів міфу для організації художнього світу власних творів [ЛСД 1997: 382].

Міфологізм прояв модернізму – зазначає Є. Мелетинський [Мелетинский 1976: 10]. На роль міфу в українському модернізмі вказують і вітчизняні дослідники С. Павличко та Я. Поліщук.

На думку О. Коляди явище міфопоетики в літературознавстві є досить складним, бо понятійний апарат зазначеної поети-

ки, базуючись на загальній міфології, увібрив у себе окремі положення багатьох вчень [Коляда 2005: 198]. Поняття міфопоетики в літературознавстві розглядав Л. Скупейко, основну роль відводить спостереженню розвитку терміна «міфопоетика», завважаючи при цьому, що він «по суті, не знайшов застосування в зарубіжному літературознавстві та міфології».

У одній з останніх спеціальних праць – М. Мишанич і С. Мишанича «Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять» – подається ґрунтовний критичний аналіз історії вивчення міфів у світовій та вітчизняній практиці, досить коротко розглядається проблема взаємин міфології і літератури, які «складають зміст поняття міфологізму». Але не знаходимо визначення міфопоетики.

Т. Саяпіна подає таке формулювання: «міфопоетика – це сукупність засобів художнього змісту і формотворення, які дають змогу зчитати закладений у творі міфологічний зміст» [Саяпіна 1999: 34].

О. Киченко розглядає міфопоетику «як внутрішню структуру поетичної організації тексту і як функціонально-смыслову одиницю тексту» [Киченко 2000: 18].

Р. Марків вживає поняття міфологічний фольклоризм (ідентичний з поняттям міфопоетикав) як результат складної трансформації у словесній творчості ідей, образів, мотивів, що генетично споріднені з міфом чи типологічно подібні до нього.

Міфопоетичні мотиви й образи реалізуються у таких основних формах: естетична асиміляція міфологічних образів та сюжетів, створенні авторських міфів, синтез міфологічних традицій з фольклорним естетичним досвідом. О. Коляда розробив понятійний апарат міфопоетики. Базис міфопоетики дослідник поділяє на смислові знаки та групи смислових знаків. До смислових знаків відносяться поняття «семантема», «міфема», «міфологема» та «екзистенціал». Сферу груп смислових знаків утворюють міфопоетичне мислення, міфопоетична свідомість та міфопоетична уява [Коляда 2005: 34]. А. Гурдуз стверджує, що «міфопоетична система твору є формальним вираженням закладеного у нього міфологічного фактора, який

виявляється через атрибути – міфема, міфологеми, міфообрази, міфопоетичні мотиви» [Гурдуз 2006: 58]. Найпоширенішими під час теоретичного аналізу міфології є поняття міфема, міфологеми та архетипу. Міфема, як зазначає І. Зварич, – це використання в літературі імен, реалій та фактів міфологічної генези з метою викликати певні асоціації-алюзії. Велику кількість міфем зустрічаємо у творах Лесі Українки, Є. Маланюка, В. Шевчука та ін.

Міфопоетика займається дослідженням та виявленням міфопоетичних структур на різних рівнях художніх творів.

Розглянемо тепер детальніше ці рівні.

На рівні тематики й проблематики, кола мотивів, «номенклатури» образів автори часто звертаються до вічних ідей, проблем, образів, переосмислюють їх із більшою чи меншою мірою осучаснення: «вічні» теми (любов, смерть, добро і зло, сім'я, самотності) образів (Прометей, Демон, Дон Жуан, Ісус Христос, Адам та Єва). Наприклад, образ Дон Жуана у п'єсі «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта» С. Черкасенка, значно переосмислений. Говорячи про сюжетно-композиційний рівень, варто звернути увагу на вживання міфологем. Під міфологемою розуміємо «мотив міфу, саме той міфопоетичний фрагмент, що і одержує відтворення у наступні епохи як носій важливого, загальнолюдського зміст. Міфологема в системі міфопоетики являє собою функціонально-знаковий аналог цілісних ситуацій і сюжетів» [Коляда 2005: 198]. За допомогою міфологем письменник будує фабули, структурує сюжетний хід своїх творів. Наприклад, русальна міфологічна образність помітно структурує новелу «Мавка» І. Франка, міфологема братовбивства у романі «Земля» О. Кобилянської. Найчіткішим втіленням міфологем можна вважати традиційні сюжети міфологічної генези: сюжети про царя Едіпа, Медея про Ісуса Христа, сюжети створення та знищення людини, сходження у пекло й страшного суду, зрадництва у драмі «Ціна крові» С. Черкасенка та ін. На думку А. Нямцу «Еволюція подібних структур у літературі позначена суттєвою активністю «пам'яті» протосюжету (сюжету-зразка), який цілком чи у фо-

рмі системи сюжетних елементів входить до складу традиційної сюжетної схеми, специфіка трансформації якої регулюється мотивуваннями і характеристиками, що містяться в ній. Саме так традиційні структури активно запобігають ерозії загальнокультурної пам'яті, виступають стабілізуючим компонентом її змістового обсягу» [Нямцу 2004: 5]. Сюжетно-композиційне значення мають обряди та ритуали (похорон «посіженне» у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», епопеї С. Вінченца «На високій полонині», весільна міфопоетична обрядодія у повісті І. Франка «Великий шум»). Жанровий рівень передбачає в структурі творів прояви народнопоетичних жанрів: казки, притчі, замовляння, легенди, міфологічні перекази, думи, балади. Як зазначає Є. Мелетинський, міфологізм сприяв появі таких жанрів, як роман-міф, драма-міф, поема-міф, але в цих творах міф не є єдиною лінією розповіді [Лотман 1982: 63]. Наприклад, С. Черкасенко стилізував під українські думи фантазію «Дума про вдову і трьох синів».

На рівні художньо-стильових засобів особливо міфологізм виявляється у метафориці й символіці – топологічній, нумерологічній, хронотопній, кольоровій тощо. Термін архетип у різних системах духовної діяльності має різне тлумачення. Ми використовуємо поняття архетип для позначення найбільш загальнолюдських міфологічних мотивів, образів, які походять від міфів, ритуалів. Наприклад, архетип лісу в повісті «Земля» О. Кобилянської, архетип степу в творчості Т. Шевченка та С. Маланюка, євангельський архетип зради в драмі С. Черкасенка «Ціна крові».

Найбільш поширений просторовий образ-символ міфологічного забарвлення – дорога як місце зустрічі, небезпеки; образ світового дерева як вічність, криваво-червона символіка – як прийом контрасту, квадрат, круг і хрест як всеохоплюючі символи, вода як первісна стихія, сфера несвідомого, занурившись у яку, людина немов заново народжується. У С. Черкасенка зустрічаємо образи Зеленого Шуму, Золотих пожарів, Білої Пани, які взяті з народної міфології, образ «червоного Сонця», «Сонця свободи», «творчого Сонця» – символізують дже-

рело життя. На рівні поетичної мови, мислення, свідомості персонажів простежуємо певні світоглядні міфосинкретичні структури мислення, які чітко простежуються у народнопоетичній творчості, світових міфологіях, у дещо зміненому або закодованому вигляді. Це мотиви братовбивства, двійництва, реінкарнації, перетілення, прийом сну. Міфологічна метамова – мова традиції, яка описує міфологічну сутність архаїки світосприйняття людини, яке, у свою чергу, походить від первісного міфотворення.

Підтекстовий рівень характеризується виділенням міфологічно-архетипних смислових пластів.

Отже, суть викладеного дає підстави твердити, що міфопоетика є системою трансформації міфу за законами поетичної творчості. Виявлення міфопоетичних структур на різних рівнях художніх творів дає зору розглянути глибинні міфологічно-архетипні шари, забезпечує органічне входження цих матеріалів у міфологічну свідомість.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Гурдуз 2006 – Гурдуз А. Міфопоетика літературного твору та міфопоетична парадигма: теоретичний аспект // Зарубіжна література в школах України. – 2006. – № 6. – С. 57–59.
- Коляда 2005 – Коляда О. Поняття міфопоетики // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 22. – С. 198–199.
- Киченко 2000 – Киченко О. Художня система «міф – фольклор» і проблеми структурного методу // Знак. Символ. Образ. Випуск п'ятий. Матеріали міжвузівського науково-практичного семінару з проблем сучасної семіотики. – Черкаси, 2000. – С. 17–24.
- ЛСД 1997 – Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – С. 557–558.
- Лотман 1982 – Лотман Ю., Мишц З., Мелетинский Е. Мифы народов мира: мифологическая энциклопедия в двух томах / Под ред. С. Токарева. – М. : Советская энциклопедия. – 1982 – Т. II. – С. 58–65.
- ЛЭС 1987 – Литературный энциклопедический словарь / Под. общ ред. В. Кожевникова, П. Николаева. – М. : Совр. энциклопедия, 1987.
- Мелетинский 1976 – Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. – М. : Наука, 1976.
- МС 1992 – Мифологический словарь / Под ред. Мелетинского Е. М. – М. : БРЭ, ЛАДА-МАКОМ, 1992.
- Нямцу 2004 – Нямцу А. Трансформація літературної традиції (закономірності та своєрідність) // Вісник львів. ун-тусерія філол. – 2004. – Вип. 33. – Ч. 2. – С. 3–8.

Саяпіна 1999 – Саяпіна Т. Міфопоетика календарного свята у творах Михайла Коцюбинського / Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. VII. – Рівне : РДГУ, 1999. – С. 27–34.

Вікторія Остапчук

ПРИРОДА В РОМАНАХ-ЕПОПЕЯХ «РОПІОЉУ» С. ЖЕРОМСЬКОГО І «ВОЙНА И МИР» Л. ТОЛСТОГО: НАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Про майстерність зображення природи в романі С. Жеромського «Ропіољу» писали П. Хмельовський, А. Гроджіцький, Е. Ігнатович, К. Хандке, Г. Маркевич, М. Гловінський, О. Окопєнь-Славінська, Д. Швайцер, способи створення пейзажу в романі «Война і мир» аналізували Н. Гусєв, Л. Гінзбург, Л. Опульська та ін., у компаративному аспекті це питання розглядав Б. Бялокозович: «W *Popioloach*, – писав він, – podobnie jak w *Wojnie i pokoju*, przyroda aktywnie uczestniczy w życiu człowieka. Pejzaż służy jako tło dla przeżyć psychicznych bohaterów. W opisach przyrody występuje jednak zasadnicza różnica. W porównaniu z Żeromskim Tołstoj mimo zdarzającej się nieraz wylewności w opisach odczuwa przyrodę spokojniej. Żeromski natomiast chłonie przyrodę wszystkimi zmysłami, niezwykle intensywnie¹» [Białokozowicz 1971: 179]. Проте в наративному аспекті питання майже не розглядалося.

Мета статті полягає в тому, щоб через поетику охарактеризувати наративні засоби змалювання картин природи в романах С. Жеромського «Ропіољу» і Л. Толстого «Война и мир».

У обох письменників яскраві картини природи посідали важливе місце в структурі їхніх творів, але такого результату вони досягали водночас і схожими, і різними шляхами. На ві-

¹ У *Popeli*, подібно як і у *Війні і мирі*, природа бере активну участь у житті людини. Пейзаж служить ніби тлом для психічних переживань героїв. Однак в описах природи виступає суттєва різниця. У порівнянні з Жеромським Толстой відчуває природу спокійніше. Жеромський натомість вибирає природу всіма почуттями, надзвичайно інтенсивно.